

Celina Czech

Krytyczna Analiza Dyskursu i jej zastosowanie na gruncie pedagogiki porównawczej

Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja : kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej nr 4 (52), 45-53

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CELINA CZECH

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Krytyczna Analiza Dyskursu i jej zastosowanie na gruncie pedagogiki porównawczej

W tekście tym zamierzam przedstawić korzenie historyczne metody Krytycznej Analizy Dyskursu, jej podwaliny metodologiczne i filozoficzne oraz wskazać jej praktyczne zastosowanie w badaniach nad edukacją, zwłaszcza w pedagogice porównawczej.

Można wymienić trzy niezależne źródła (akademickie, historyczne i ideologiczne), których konwergencja przyczyniła się do powstania Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD). Akademickie korzenie powstania KAD można odnaleźć we wczesnych latach 90. XX wieku, kiedy to grupa badaczy z Austrii, Francji, Danii i Wielkiej Brytanii spotkała się na sympozjum w Amsterdamie. Byli to: T. van Dijk, N. Fairclough, G. Kress, T. van Leeuwen i R. Wodak. Podzielili się oni swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi teorii oraz metodologii analizy dyskursu i odkryli, że pomimo różnych podejść filozoficznych kierują się w swoich badaniach podobnymi celami. Odkryli też, że dominujący w badaniach lingwistyczny paradygmat prowadzi do wyizolowania języka jako zamkniętego systemu znaczeń, który nie znajduje potwierdzenia w społecznej praktyce związanej z walką, dostępem do władzy i we wzajemnym powiązaniu tych dwóch elementów (Wodak 2005, s. 1–13). Zdając sobie sprawę z braku połączenia pomiędzy analizą dyskursu i społeczną naturą języka, badacze ci postanowili stworzyć metodę, w której kwestie władzy i ideologii są na pierwszym miejscu.

KAD powstała jako próba przezwyciężenia ograniczeń użycia lingwistyki krytycznej. Pierwszym, który zaproponował nazwę Krytyczna Analiza Dyskursu (*Critical Discourse Analysis*) był N. Fairclough. Uczynił to na łamach swojej książki *Critical Language Awareness* z 1992 roku. We wcześniej wydanej książce zatytułowanej *Discourse and Social Change* (1992) przedstawił on różne podejścia do studiów związanych z badaniem języka i dokonał podziału tych podejść na krytyczne i niekrytyczne. N. Fairclough stwierdza, że:

(...) krytyczne podejście różni się od podejścia niekrytycznego nie tylko sposobem opisu dyskursywnych procesów społecznych, ale także sposobem przedstawiania wpływu czynników zewnętrznych na dyskurs, zwłaszcza władzy i ideologii, oraz konstruktywnego wpływu dyskursu na społeczną tożsamość, relacje społeczne i system wiedzy oraz przekonań, który to wpływ nie pojawiał się we wcześniejszych badaniach nad uczestnikami dyskursu (Fairclough 1992, s. 12).

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na różnicę, jaka istnieje pomiędzy zapisem literowym Krytycznej Analizy Dyskursu (pisanej wielkimi literami, wraz ze skrótem KAD) i krytyczną analizą dyskursu (pisaną małymi literami, bez stosowania skrótu). J.P. Gee podkreśla, że różnica jest istotna i zasadnicza, jeśli chodzi o systematyzację wiedzy i wyników badań. Uważa on, że KAD odnosi się do opisu praktyk stosowanych w badaniach przez następujących badaczy: N. Fairclougha, Hodge'a, G. Kressa, R. Wodaka, T. van Dijka, T. van Leeuwena i innych. KAD skupia się na tym, w jaki sposób język, rozumiany jako narzędzie kultury, opisuje relacje pomiędzy „władzą” a uprzywilejowanymi przez „nią” w społecznych interakcjach, instytucjach i świadomości podwładnych. Jest to podejście, od momentu powstania, zorientowane na dialog interdyscyplinarny i współpracę z różnymi działami nauk społecznych, gdyż w centrum uwagi KAD pozostają relacje między dyskursem a innymi elementami społecznymi. Dialog ten przekształca się z czasem w polemikę, gdyż praktycy KAD zarazem czerpią z teorii i badań społecznych, jak i krytykują ich wady w odniesieniu do dyskursu (Duszak, Fairclough 2008, s. 12–13). Krytyczna analiza dyskursu uwzględnia natomiast nieco szerszą perspektywę, taką jak badania samego J.P. Gee, Gumperza, Hymesa, Michaela oraz Scollona i Scollona, a także prace innych badaczy zajmujących się analizą dyskursu na świecie. Badacze ci prowadzą badania w krytycznie zorientowanej formie analizy dyskursu, ale nie nazywają jej KAD. J.P. Gee wskazując na krytyczny aspekt analizy dyskursu, podkreśla, że

... (krytyczna analiza dyskursu – przyp. C.C.) traktuje praktyki społeczne w odniesieniu do ich bezpośredniego wpływu na kwestie stanu, spójności oraz dystrybucji dóbr społecznych, a także władzy nad nimi (Gee 2004, s. 33).

Dalej podkreśla on, że język jest społeczną praktyką, a ponieważ nie wszystkie społeczne praktyki są kreowane i traktowane na równi, wszystkie analizy języka są, z natury, krytyczne.

Przechodząc do historycznego aspektu rozwoju KAD, trzeba wskazać na lata 80. i 90., kiedy to społeczny i polityczny porządek ustalony po zakończeniu II wojny światowej uległ radykalnym zmianom. Upadek komunizmu i zimna wojna pomiędzy USA a ZSRR umożliwiła rozprzestrzenienie się nowego politycznego konsensusu bazującego na liberalnej demokracji i kapitalizmie wolnorynkowym. Rozprzestrzenienie się kapitalizmu przyniosło zmiany w ekonomii, polegającą na przejściu:

... z produkcji do konsumpcji i z przedsiębiorstw nastawionych na produkcję do przedsiębiorstw nastawionych na usługi, rozrywkę i kulturę (Fairclough, Wodak 1997, s. 259).

Konieczność rywalizacji w sprzedaży selektywnych dóbr doprowadziła do zmiany podejścia przedsiębiorstw w stosunku do klientów. Firmy zdały sobie sprawę, że dzięki zmianie form języka używanego w handlu można zwiększać zyski. Motywowało to do stworzenia nowego rodzaju dyskursu (słownego i pisanego), którym miał posługiwać się personel w sektorze usług w kontakcie z klientami. Od tej pory język stał się elementem władzy nie tylko na polu ekonomii, ale także w polityce i instytucjach państwowych, które doprowadziły do krytycznego podejścia w analizie obserwowalnych dyskursów oraz ich relacji ze współczesnym światem i zmianami w nim zachodzącymi (Fairclough 1992, s. 35).

W aspekcie ideologicznym wspólne dziedzictwo takich dyscyplin krytycznych, jak: krytyczna lingwistyka stosowana, pedagogika krytyczna, psychologia krytyczna i krytyczna analiza dyskursu, pochodzi od krytycznej teorii stworzonej przez *Szkołę Frankfurcką*. Przedstawiciele tej szkoły wierzyli, że powinnością badań akademickich jest krytyka istniejących warunków i zjawisk w celu ich zmiany na lepsze (zob.: Billing 2003; van Dijk 2005; Cameron 2005). Ponadto, podstawy KAD można odnaleźć w europejskiej wersji marksizmu, która to koncepcja wskazuje, że nie tylko ekonomia, ale także ideologia odgrywa ważką rolę w ustanowieniu i transformacji systemów politycznych państw kapitalistycznych. Tezy głoszone przez takich filozofów, jak Gramsci, Althusser i Habermas, dostarczyły narzędzi, które pozwoliły nadać kształt niektórym z postulatów KAD, dotyczących m.in. kwestii władzy, ideologii i reprodukcji (Fairclough, Wodak 1997, s. 258–284). T. van Dijk wskazuje jeszcze na dwa aspekty, które wypuklają rangę „krytyczności” KAD. Pierwszym jest „krytyczna” orientacja, jaką socjolingwistyka, psychologia i nauki społeczne zaczęły adaptować na swój grunt w późnych latach 70. XX wieku. Aspektem drugim jest reakcja na „aspołeczne” i „bezkrytyczne” paradygmaty lat 60. i 70. (van Dijk 2005, s. 352–371). Ponadto wyniki badań i doniesienia naukowe takich badaczy, jak Bakhtin, Foucault i Bourdieu, dostarczyły teoretycznych podwalin dla KAD. Pozwoliły także na interpretację badań w świetle ukonstytuowanej już metody (Blommaert 2005).

Aby lepiej rozumieć na czym polega KAD, warto rozłożyć to pojęcie na czynniki pierwsze, czyli zbadać, co jest „krytycznego” w KAD? Co rozumiemy pod pojęciem „analiza” w KAD? Czym jest „dyskurs” w KAD?

Odnosząc się do pierwszego aspektu KAD, czyli „krytyczności”, warto wskazać, że zgodnie z założeniami teorii krytycznej przedstawicieli *Szkoły Frankfurckiej* nie jest to li tylko zunifikowany zestaw różnych dotychczasowych podejść badawczych. Teoria krytyczna ogniskuje w sobie takie podejścia, jak: krytyczna teoria rasy, poststrukturalizm, postmodernizm, studia neokolonialne, społeczna teoria różnicy itd. Teorie krytyczne – generalnie rzecz ujmując – dotyczą problemów związanych z wła-

dzą i sprawiedliwością oraz problemu wpływu ekonomii, kwestii rasowych, klasowych, gender, religijnych, edukacyjnych czy kwestii seksualnych, zorientowanych na konstruowanie, reprodukcję i transformację systemu społecznego. Pomimo że istnieje wiele innych „momentów”, w których badania mogą być postrzegane jako krytyczne, jednak te zorientowane typowo na krytyczne podejście dzielą ze sobą określone założenia. Krytyczni teoretycy wierzą, że idee i myśli są kształtowane poprzez wpływ historycznie ustanowionych stosunków władzy. Fakty nigdy nie są neutralne, ale zawsze wpłątane są w pewien kontekst. Niektóre grupy w społeczeństwie są uprzywilejowane w stosunku do innych, a to uprzywilejowanie prowadzi do odmiennego dostępu do usług, dóbr i zajmowanych pozycji. Innym wspólnie podzielanym założeniem jest przekonanie, że skuteczną formą opresji jest zinternalizowana hegemonia, która uwzględnia przymus i zgodę. Krytyczni badacze podejmują badania w celu odkrywania nowych źródeł dominacji posiadających władzę nad podwładnymi. Władza przybiera różne formy: ideologiczną, fizyczną, słowną, materialną, psychologiczną i kulturową. Krytyczni teoretycy zgadzają się co do kwestii języka, który stanowi dla nich podstawę tworzenia podejścia subiektywnego i egocentrycznego. Naukowcy, którzy sytuują swoje badania w obszarze metody krytycznej, bardzo często podkreślają swoją odrębność wobec „nie-krytycznych” metod analiz dyskursu. Badacze pracujący w KAD twierdzą, że ich analizy wykraczają daleko poza opis i interpretację funkcji języka w społecznym świecie. Skupiają się oni na sposobach, w jaki język dokonuje przemian w przestrzeni społecznej. Krytyczni analitycy dyskursu zainteresowani są odkrywaniem, rozumieniem i przekształcaniem warunków tworzących nierówności społeczne. Punkt wyjścia analizy zależy od „miejsca”, w którym badacz lokuje i interpretuje pojęcie władzy. Krytyczny analityk dyskursu lokuje władzę na płaszczyźnie języka jako społecznej praktyki. W tym wypadku władza może przyjmować zarówno liberalną, jak i opresyjną formę.

Jeśli z kolei rozpatrujemy, czym jest „analiza” w KAD, to należy wskazać na zaproponowaną przez N. Fairclougha (1989; 1992; 1995) trzystopniową procedurę analityczną. Ta swoista rama teoretyczna uwzględnia analizę tekstu, interakcji oraz społecznych praktyk na poziomie lokalnym, instytucjonalnym i społecznym. Pierwszym zadaniem analizy jest opisać relacje pomiędzy różnymi tekstami, interakcjami oraz społecznymi praktykami (uzupełnione jest to poprzez analizę gramatyczną i semiotyczną źródeł, które konstytuują takie relacje). Drugim zadaniem jest interpretacja swoistej konfiguracji dyskursywnych procesów społecznych. Trzecim zadaniem jest użycie opisu i interpretacji do zaproponowania wyjaśnienia, dlaczego i w jaki sposób społeczne praktyki ukonstytuowały się, ulegają zmianom bądź całkowitym transformacjom, zgodnie z dominującymi w danej chwili ideologiami.

Zaproponowana przez N. Fairclougha analityczna rama składa się z trzech poziomów analiz: tekstów, dyskursywnych procesów społecznych i socjokulturalnych praktyk. Innymi słowy każde dyskursywne wydarzenie ma swoje trzy wymiary: jest to mówiony lub napisany tekst, są to natychmiastowe dyskursywne procesy społeczne

(czyli odbiór i interpretacja), uwzględniające produkcję i interpretację tekstu, oraz jest to część społeczno-kulturalnej praktyki. Analiza tekstu wymaga przestudiowania struktur językowych użytych do powstania dyskursywnego aktu. Analiza dyskursywnych procesów społecznych polega na przestudiowaniu procesu powstawania, odbioru i interpretacji dyskursywnego tekstu. Z kolei analiza socjokulturowych praktyk polega na eksploracji zmian zachodzących w określonej strukturze życia społecznego pod wpływem dyskursywnego tekstu.

Analiza na poziomie tekstu wymaga użycia teorii Hallidaya z zakresu lingwistyki stosowanej, zwłaszcza jej fazy trzeciej – rozwoju funkcji językowych, w której dochodzi do połączenia warstwy semantycznej z gramatyczną, a która wyróżnia następujące funkcje języka: ideacyjną, interpersonalną oraz tekstową. Ideacyjna funkcja uwzględnia metanarracyjność, którą posługuje się społeczeństwo. Analiza na tym poziomie polega na badaniu różnych procesów lub typów zdań (słów) ulegających wzajemnej interakcji. Interpersonalna funkcja to znaczenie społecznych relacji ustanowionych pomiędzy uczestnikami interakcji. Analiza tej domeny uwzględnia analizę formy (czy zdanie jest twierdzeniem, pytaniem czy deklaracją) oraz treści (stopień asertywności zawarty w wymianie stwierdzeń). Funkcja tekstowa polega na badaniu tematycznej struktury tekstu.

Badanie drugiego wymiaru wyróżnionego przez N. Fairclougha, czyli dyskursywnych procesów społecznych, polega na analizie procesu produkcji, interpretacji, dystrybucji i odbioru (konsumpcji) tekstu. Wymiar ten polega na zaobserwowaniu, w jaki sposób ludzie interpretują i reprodukują lub transformują strukturę tekstu.

Trzeci wymiar w teorii N. Fairclougha – socjokulturowa praktyka – wiąże się z problemem władzy i jej odbioru. Koncepcja ta jest realizowana w duchu interdyskursywności i hegemonii. Analiza tego wymiaru uwzględnia eksplorację sposobów oddziaływania dyskursu w różnych dziedzinach życia społecznego.

Przechodząc do ostatniego aspektu, czym jest dyskurs w KAD, należy wyjść od samego słowa „dyskurs”. Pochodzi ono od łacińskiego słowa *discursus*, które oznacza mowę, rozmowę. Popularność pojęcia „dyskurs” doprowadziła do rozszerzenia jego definicji. W najszerszym określeniu dyskurs to każde użycie języka dłuższe niż zdanie lub wszelki proces użycia języka. Taka interpretacja jest stosowana w nauce stosunkowo rzadko. W praktyce każdy badacz od nowa definiuje pojęcie dyskursu, zgodnie ze swoimi celami badawczymi, i wskazuje, do której z wielu szkół rozumienia tego pojęcia będzie się odwoływał w swoich badaniach.

Jak podkreśla D. Horwarth, kategorię dyskursu należy odnieść do historycznie uwarunkowanych systemów znaczeń kształtujących tożsamość podmiotów i przedmiotów. Na niższym poziomie abstrakcji dyskursy są systemami stosunków i praktyk społecznych o wyraźnym politycznym wydźwięku, ponieważ ich formowanie wiąże się z aktami radykalnej instytucjonalizacji. W procesie instytucjonalizacji ujawniają się antagonizmy i wytyczane są granice oddzielające tych, którzy są w ich obrębie, od tych, którzy są poza nimi. Wytwarzanie dyskursów ma więc związek ze sprawowaniem władzy i prowadzi do wyznaczania struktury stosunków między różnymi aktorami

społecznymi. Dyskursy zawsze mają charakter przygodny i niestabilny. Są wrażliwe na oddziaływanie sił politycznych, które zostały wykluczone z procesu ich wytwarzania. Podlegają również dyslokacyjnym efektom zdarzeń pozostającym poza ich kontrolą (Horwarth 2008, s. 24).

W tradycji KAD dyskurs jest definiowany jako użycie języka w formie społecznej praktyki. Dyskurs „porusza się” na linii pomiędzy konstruowaniem świata społecznego a jego odbiciem. W tym świetle język nie może być rozpatrywany jako neutralny, ponieważ wplątany jest w polityczny, społeczny, rasowy, ekonomiczny, religijny i kulturowy kontekst. KAD jest prezentowana jako metoda, którą N. Fairclough nazywał TODA (*Textually Oriented form of Discourse Analysis*), czyli kontekstualnie zorientowana analiza dyskursu. Aby rozwinąć kontekstualną analizę, N. Fairclough połączył ze sobą dwie metody: lingwistyczną teorię SFL – tzw. Systemową Lingwistykę Funkcjonalną (*Systemic Functional Linguistic*; zob.: Halliday, Hasan 1976; Halliday 1985) ze społeczną teorią dyskursu, która wynika z prac M. Foucaulta (1972; 1979; 1981). KAD jest połączeniem teorii społecznej i analizy kontekstualnej. Aby zapewnić wyczerpujący ogólny ogląd metody badawczej, jaką jest KAD, należy wskazać na następujące jej wykładniki zaproponowane przez N. Fairclougha i R. Wodak:

- dyskurs jest zorientowany ideologicznie;
- dyskurs konstytuuje społeczeństwo i kulturę;
- dyskurs jest zawsze umiejscowiony w czasie i przestrzeni;
- stosunki władzy są częściowo dyskursywne;
- pośrednictwo w stosunkach władzy wymaga podejścia socjo-kognitywnego;
- KAD jest społecznie zorientowanym paradygmatem naukowym, który za przedmiot badań ma problemy społeczne;
- analiza dyskursywna jest deskryptywna, interpretatywna i wyjaśniająca, w tym celu posługuje się „systematyczną metodologią”;
- zadaniem analityka jest studiowanie stosunków pomiędzy tekstem i społeczną praktyką (Fairclough, Wodak 1997, s. 274).

N. Fairclough i R. Wodak używają Giddensowskiej teorii strukturacji jako ogólnej ramy socjologicznej analizy dyskursu. Giddensowska teoria społeczeństwa różni się od koncepcji pozytywistycznych, realistycznych i marksistowskich, ponieważ zwraca uwagę na to, że znaczenie i rozumienie odgrywają kluczową rolę w wyjaśnianiu świata społecznego. Ta wyraźnie nawiązująca do hermeneutyki teoria społeczna podkreśla więc mocniej, że działania i samoświadomość jednostek przyczyniają się zarówno do reprodukcji, jak i do przekształcania stosunków społecznych. N. Fairclough podejmuje wątek dualności struktury społecznej i działania, uwypuklając wzajemny konstytutywny związek między dyskursami a systemami społecznymi, w których te pierwsze funkcjonują. Celem analizy krytycznej dyskursu jest badanie tej dialektycznej relacji i ujawnianie mechanizmów, za pomocą których język i znaczenie są wykorzystywane przez władzę, by zwodzić i wyzyskiwać rządzonych (Horwarth 2008, s. 16–17).

Chcąc wskazać na praktyczne formy użycia metody KAD w badaniach z zakresu pedagogiki porównawczej, pragnę wskazać na przykład badań własnych. Ich przedmiotem było przedstawienie wpływu ideologii neoliberalnej, a zwłaszcza kreślonej przez nią koncepcji obywatela, na proces przeformułowywania programów edukacyjnych, podręczników i pomocy naukowych, służących do nauczania edukacji obywatelskiej w szkołach publicznych ponadpodstawowych na terenie Polski i Kanady. Istotnym aspektem w badaniach było także uchwycenie powiązań między ideologią neoliberalną, procesami globalizacyjnymi a działalnością instytucji międzynarodowych, powiązań, których odbicie możemy znaleźć w dokumentach rządowych z zakresu polityki oświatowej w badanych krajach. Wymienione etapy badań zostały wsparte metodą Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD), aby odnaleźć w badanych źródłach obecność specyficznego języka NPM (*New Public Management*), obserwowanego w przemianach edukacji.

Edukacja nie jest samotną wyspą, a swoje piętno odciskają na niej globalne zmiany cywilizacyjne i neoliberalne koncepcje ekonomiczne. Jednym z elementów neoliberalnej filozofii jest NPM (*New Public Management – Nowe Zarządzanie Publiczne*), której największym orędownikiem i propagatorem są takie organizacje międzynarodowe, jak: WTO i Bank Światowy, OECD, MFW, NAFTA (*Północnoatlantyckie Porozumienie o Wolnym Handlu*), UE (*Unia Europejska*), aczkolwiek globalizacja prowadzi do takiego tempa przemian strukturalnych, jakiemu nie są w stanie poddać nawet dyrygenci tego świata (Potulicka, 2003, s. 43). Jak twierdzi G. Sartori, wchodzimy w okres bez zabezpieczeń przez jakąkolwiek międzynarodową instytucję, która by go regulowała. Żyjemy bowiem ponad i poza naszą inteligencją — ponad możliwością ogarnięcia tego, co robimy (tamże). Generalnie, NPM *stanowi próbę zastosowania zasad i modeli zarządzania znanych z działalności gospodarczej w administracji publicznej. Bazując na tym, wyodrębniono szereg zadań administracji publicznej, które winny być zrealizowane poprzez metody przeniesione z najlepszych praktyk sektora prywatnego. Są to m.in.: konkurencyjność, orientacja na wyniki, kierowanie się interesem klienta, przedsiębiorczość, przewidywanie, decentralizacja oraz prorynkowe nastawienie. W ramach Nowego Zarządzania Publicznego podejmuje się m.in. działania na rzecz decentralizacji dostarczania usług publicznych w taki sposób, aby oferowały je możliwie małe agencje, a ich klienci mieli szeroki zakres wyboru między wykonawcami usług, w zamian za możliwość wywierania na nich wpływu jedynie przez skarżenie się. W niektórych przypadkach wprowadza się wręcz mechanizmy konkurencji w zakresie dostarczania usług publicznych między agencjami publicznymi, firmami oraz organizacjami społecznymi. Na szerszą skalę zaczyna się także stosować outsourcing (zlecenie na zewnątrz działalności pomocniczej i uzupełniającej) poprzez zamówienia publiczne, gwarantujące konkurencyjność ofert (...)*¹.

¹ <http://www.egov.pl/> zamieszczone na stronie dnia 03.05.2004, znalezione w sieci dnia 18.02.2009.

Uznano, że do sfery administracji publicznej należy zaliczyć także edukację. Jeśli prześledzimy podejmowane przez rządy ostatnie działania, język, którym posługiwali się politycy oświatowi, wówczas stanie się dla nas jasne, że reforma systemu edukacji jest częścią większego planu. Używanie pojęcia „klient” w odniesieniu do ucznia, mówienie o „usługach edukacyjnych” zamiast o kształceniu i wychowaniu, stosowanie w nadzorze procedur znanych z *Total Quality Management*, czyli kompleksowego zarządzania jakością, podkreślanie konieczności zróżnicowania placówek oświatowych i szkół wyższych, po to, by mogły z sobą konkurować na zasadach rynkowych oraz próba ograniczenia zasięgu edukacji publicznej na rzecz edukacji niepublicznej, są widocznymi znakami, że edukacja stała się kolejną dziedziną reformowaną według nowej koncepcji zarządzania.

Na koniec warto podkreślić, że użyta w badaniach metoda KAD dąży do odkrycia, jak praktyki, zdarzenia oraz teksty powstają i jak są ideologicznie kształtowane przez relacje władzy oraz walki o władzę. Celem KAD w tych badaniach jest także demaskowanie, w jaki sposób niejawną powiazań pomiędzy dyskursem i społeczeństwem stanowi sama w sobie czynnik zabezpieczający władzę oraz jej hegemonię.

Podsumowując, KAD jest analizą procesów społecznych skupiającą się głównie na ich wymiarach semiotycznych. Innymi słowy, jest to semiotyczny „punkt wejścia” w procesy społeczne, które są wewnętrznie ukonstytuowane jako dialektyczne relacje między różnymi elementami i momentami społecznymi, obejmującymi dyskurs i momenty niedyskursywne. KAD nie zajmuje się językiem ani dyskursem samym w sobie, lecz po części dyskursywnymi procesami społecznymi (takimi jak relacje, systemy, struktury). Punktem wyjścia badań KAD jest – co znamienne – nie język czy dyskurs *per se*, ponieważ KAD ma charakter krytyczny, zagadnieniami badawczymi są tu problemy i kwestie życia społecznego, związane np. z imigracją i społeczną integracją imigrantów, pozycją kobiet i grup mniejszościowych we współczesnych społeczeństwach, degradacją środowiska naturalnego, bezrobociem, czy ingerencją rynku w sfery edukacji i opieki zdrowotnej. KAD ma charakter interdyscyplinarny. Projekty KAD czerpią z relewantnych teorii i metodologii nauk społecznych (Duszak, Fairclough 2008, s. 15–16). Patrząc na zaprezentowany przykład badań własnych, można stwierdzić, że KAD jest metodą, którą można efektywnie stosować na gruncie pedagogiki porównawczej.

Bibliografia

- BILLING M., 2003, *Critical discourse analysis and the rhetoric of critique*, [in:] G. Weiss, R. Wodak (eds.), *Critical discourse analysis: theory and interdisciplinarity*, Palgrave Macmillan, New York.
- BLOMMAERT J., 2005, *Discourse. A critical introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CAMERON D., 2005, *Working with spoken discourse*, Sage Publications, London.
- DUSZAK A., FAIRCLOUGH N. (red.), 2008, *Krytyczna analiza dyskursu, interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, TAIWPN Universitas, Kraków.

- FAIRCLOUGH N., 1989, *Language and Power*, Longman, London.
- FAIRCLOUGH N., 1992, *Discourse and social change*, Polity Press, Cambridge.
- FAIRCLOUGH N., 1995, *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Longman, New York.
- FAIRCLOUGH N., WODAK R., 1997, *Critical discourse analysis*, [in:] T. van Dijk (ed.), *Discourse as social interaction*, Sage Publications, London.
- FOUCAULT M., 1972, *The archeology of knowledge and the discourse on language*, Pantheon Books, New York.
- FOUCAULT M., 1979, *Discipline and punish: the birth of the prison*, Penguin Books, Harmondsworth.
- FOUCAULT M., 1981, *History of sexuality*, vol. 1, Penguin Books, Harmondsworth.
- GEE J.P., 2004, *What is critical about critical discourse analysis?*, [in:] R. Rogers, L. Erlbaum (eds.), *An introduction to Critical Discourse Analysis*, Mahwah, New York.
- HALLIDAY M.A.K., 1985, *Spoken and written language*, Deakin University Press, Geelong.
- HALLIDAY M.A.K., HASAN R., 1976, *Cohesion in English*, Longman, London.
- HORWARTH D., 2008, *Dyskurs*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- <http://www.egov.pl/>
- POTULICKA E., 2003, *Zagrożenia globalizacji: fundamentalizm rynkowy oraz inkorporacja edukacji*, [w:] W. Kojs (red.), *Wokół dydaktyki przedmiotowej*, Cieszyn.
- ROGERS R., MALANCHARUVIL-BERKES E., MOSLEY M., HIU D., O'GARRO J.G., 2005, *Critical Discourse Analysis in Education: A Review of the Literature*, *Review of Educational Research*, 3 (75).
- VAN DIJK T., 2005, *Critical Discourse Analysis*, [in:] D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishing, Malden.
- WODAK R., 2005, *What CDA is about-a summary of its history, important concepts and its developments*, [in:] R. Wodak, M. Meyer (eds.), *Methods of critical discourse analysis*, Sage Publications, London.

Critical Analysis of the Discourse and its application in comparative pedagogy

The subject matter is the application of Critical Analysis of Discourse (KAD) in a pedagogical research. KAD is a subdiscipline of linguistics that deals with a social aspect of language functioning – discourse. At present KAD has become a multidisciplinary undertaking linking scientists from many countries. According to Norman Fairclough (the propagator of using KAD in research), by the concept of KAD one can understand the analysis of discourse that aims at systematic investigation of hidden relations of causality and determining those which take place among texts, events and discursive practices and wider structures, relations and social and cultural processes. Overall, KAD is interdisciplinary and it bases on a theory and methodology of social sciences.